

שי אזולאי, מאטיס בא לשבת, 2021, שמן על בד

שטיסל או שבאבניקים?

הרב נחמיה שטיינברגר

אירועי השנה האחרונה אינם מאפשרים להמשיך לפעול לשילוב החרדים בחברה הישראלית כפי שעשינו עד היום. עלינו לעצב פרדיגמת שינוי חדשה לחברה החרדית, שתעקוף את ההנהגה החרדית, ובו בזמן תתבע גם מן הישראליות החילונית חשבון נפש נוקב

לעבודתם שחשוב להם לבנות כאן עתיד אחר. השתתפתי במגוון תוכניות מנהיגות ובמפגשים בין-מגוריים, וראיתי אני שים שמסורים ליהדותם, השונה כל כך משלי. למדתי שהעגלה מלאה, גם אם בתכנים מסוג אחר משהכרתי. למדתי שהאנשים מוסריים וערכיים, אך סולם ערכיהם שונה מזה שגדלתי עליו. למדתי שיש עוד יהדויות מלבד זו שהכרתי, ושהתמונה מורכבת משחשבת.

לפני שלוש שנים בחרתי להתגייס למסלול שלב ב' בצבא – שירות סדיר מקוצר, המיועד לחרדים שקיבלו פטור משירות צבאי, אשר בוגריו משתלבים בשירות מילואים – ושובצתי בתפקיד המבטא היטב את יכולותי האזרחיות בתחומי החירום. בחודשיים וחצי האחרונים, במהלך שירות המילואים הראשון שלי, פגשתי את החברה הישראלית בצורה בלתי אמצעית, מתוך סערת המלחמה ותוך כדי פעילות שוטפת סביב השעון. מפגש זה עורר אצלי מחשבות נוקבות על החרדיות ומפגשה עם המציאות. החוויה המטלטלת שחוויתי, חרדי של-ראשונה בחיי משרת כתף אל כתף עם ישראלים מן השורה, שינתה את נקודת המבט שלי על שילוב חרדים מהקצה אל הקצה.

על הקונספציות הישנות

זה יותר מעשור שאני שוקד במגוון תפקידים על הסוגיה המורכבת של שילוב חרדים בתחומי החינוך, ההשכלה הגבוהה, הצבא והתעסוקה. גופים רבים עוסקים בנושא, הן מהצד הממשלתי, הן ברשויות המקומיות, הן מההיבט הפילנתרופי והן במגזר השלישי. תפיסת ההפעלה גרסה עד היום שמאוד קשה לשנות את החברה החרדית, המתנגדת לשינוי באופן

שעות הבוקר של שמחת תורה כבר הייתי לבוש ומוכן ליציאה לבית הכנסת בירושלים שבו אני משמש כרב. כאשר האזעקות התחילו, רצתי לממ"ד עם אשתי והילדים, ומיד אחר כך הטלפון צלצל, והמפקד שלי היה על הקו: "תארוזו תיק ותהיה מוכן ליציאה בכל רגע". ארזתי תיק, לקחתי את הטלפון הנייד איתי ויצאתי לכיוון בית הכנסת, כאשר כל מי שאני פוגש ברחוב לא מבין למה אני מסתובב בחג עם תיק כבד על הגב. מאות אלפי חיילי מילואים קיבלו זימון כזה באותו בוקר נורא, אך אני חושב שהמפגש שלי עם המציאות הזאת היה חריג מאוד מהרגיל.

גדלתי בשכונה חרדית בירושלים למשפחה חרדית משכילה ופתוחה. את רוב שנות חינוכי עשיתי במערכת החינוך של ישיבות המיינסטרים החרדי-ליטאי. מגיל שש-עשרה עד גיל עשרים ושבע הקדשתי את כל זמני ללימוד תורה בישיבה ובכולל אברכים. באותן שנים שבהן הייתי ספון באוהלה של תורה, כל שידעתי ושידעו חבריי לספסל הלימודים הוא שנקדיש את חיינו ללימוד תורה ללא שום אפשרות אחרת. היציאה מהכולל לעולם המעשה הייתה אתגר לא פשוט, שדרש ממני לחשוב מחדש על מה שהאמנתי בו. גדלנו להאמין ששום דבר ערכי לא מחכה לנו בחוץ, העולם שם הוא עגלה ריקה, מלא בהדוניזם ובניהיליזם. עולם ריק וחסר משמעות.

מאז היציאה מהכולל, לפני יותר מעשור, אני ממשיך כחרדי לפגוש את החברה הישראלית במגוון צמתים ותפקידים וללמוד אותה. למדתי תואר ראשון ושני במכללה חרדית ואחר כך למדתי באוניברסיטה העברית, ופגשתי את האקדמיה במלוא עוצמתה. עבדתי במגוון תפקידים במגזר הציבורי ובמגזר השלישי בתחומי שילוב חרדים, ופגשתי אנשים מסורים

כל כך רצינו שהחרדים
ישתנו, עד שנשבינו
במחשבה הרומנטית
שחומות הגטו מתחילות
ליפול, וכי היהודים
הגלותיים רצים לעבר אור
הנאורות והליברליזם.
התעלמנו מתמרורי
האזהרה שהופיעו בדרך,
כמו יחס החרדים למגפת
הקורונה, אסון מירון
והכסת"ח החרדי הממסדי
לשערוריות מין

3. אבולוציה שקטה, ללא כותרות. היה אסור לנו לפרסם פרויקטים. גם אילו רצינו, מרבית עיתוני המיינסטרים החרדיים לא היו משתפים פעולה. ביקשו שנעשה דברים בשקט, כדי לא להעיר דובים מרבצם. שאף אחד לא ישם לב חלילה שדברים משתנים, ויחשוב שנתנו למדינה דרי-סת רגל בתוך העולם שלנו.

4. מסמוס תהליכים. יצאנו לדרך, וכסף רב נשפך על תהלי-כים שנתפסו כפורצי דרך, אך לא סיפקו את התוצאות הנדרשות. כתבנו תוכניות מעולות, שבדרך ללקוח קיצוץ להן את הכנפיים בתואנות שווא, כגון "זה מסוכן", "הרב-נים יתנגדו", "זה לא יעבוד" ועוד. כמעט כל פרויקט שה-תיימר לפעול בתוך המיינסטרים החרדי עבר כל כך הרבה התאמות ושינויים, שהתוצר הסופי הפך לצל חיזור של התוכנית המקורית.

עמוק, ועל כן יש לנהוג בה במשנה זהירות ובסבלנות רבה. המטרה הייתה לעזור לחרדים להתיידד עם תחומי השינוי, ובכך לייצר מגמות שינוי שילכו ויגברו מתוך ראייה עשורת שנים קדימה. הקונצנזוס היה שהסוגיה המרכזית היא זו הכ-לכלית, ובהקשר זה יש להימנע מפטרונות ומכפיית שינוי. לא נעסוק ביצירת זהות חדשה של חרדים, ולא נייצר אנטגוניזם פנימי מצד החברה החרדית לתהליכים. עבדנו לאט ומסודר, והמספרים הלכו וגדלו עם השנים.

אולם בשנה האחרונה, בעקבות המתח החברתי בישראל, ובי-תר שאת עם פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" – יחד עם קריסתן של קונספציות רבות בחברה ובמדינה, קרסה גם הקונספציה הישנה של "שילוב חרדים", שאלו היו מאפייניה המרכזיים:

פרנסה נטו. חשבנו שכדי לא לאתגר את החברה החרדית בתחומי הזהות, עלינו להתמקד אך ורק בפן הטכני של שי-לוב החרדים ולספק פרנסה לתא המשפחתי החרדי. המילה "קריירה" היא מילה גסה, המקדמת הגשמה עצמית בשוק הע-בודה, ולפיכך החלפנו אותה בשפה נקייה, במילה "פרנסה". במקום "חרדים עובדים" דיברנו על "חרדים בחיי המעשה", ויש שהגדילו ובתוך הקהילות קראו להם, "חרדים שנאלצו לצאת לחיי המעשה והפרנסה". עסקנו בעיקר בשילוב חר-דים וחרדיות מבוגרים בעלי משפחות, שכבר עיצבו את זהותם ואת השתייכותם הקהילתית. קבוצה זו הייתה קשה מאוד לשילוב בשל גילם ומצבם המשפחתי, אולם רק כך ההנהגה ומוקדי הכוח החרדיים הסכימו עם התהליך, שכן הוא לא סיכן כמעט את הזהות החרדית.

1. "אל תיגעו במשיחיים". קריאת הקרב החרדית בנוגע לקדו-שת החינוך של הבנים והבנות ולטהרתו הציבה לנו תמ-רור עצור: "לא נוגעים". מערכת החינוך החרדית נחשבת בתוך הקהילה למוקד של עיצוב הזהות הפנים-חרדית, ועל כן אסור לגעת בה. כדי לא להרגיז אף אחד, מיעטנו לעסוק בתחום זה והזנחנו אותו. אמרנו לעצמנו שיהיה לנו מספיק זמן לשלב אותם כשהם יהיו מבוגרים.

2. אסור לדבר על זהות. התפיסה הייתה שחייבים לדבר אך ורק על שילוב טכני, ואסור לדבר על שינוי ערכי. פח-דנו שאם החרדים שישתלבו ישתנו בזהותם, הריאקציה הפנימית בחברה החרדית תהיה "גול עצמי". לכן ניסינו להוביל תהליכים סטרייליים, ללא עיסוק ערכי במשמ-עויות השילוב. החרדי משתלב בשביל לפרנס את מש-פחתו, ולא כדי לתרום למדינה ולחברה; זה סיפור פרטי, ולא סיפור ציבורי.

כולנו מבינים שלא ניתן
לוותר על גיוס החרדים
לאור צורכי הביטחון
ההולכים וגוברים
במציאות הנוכחית. תחושת
העוול של האימהות שלא
ישנות בלילה מחשש לחיי
בניהן המשרתים בעזה,
למול האם החרדית הישנה
בשלווה כשבנה בישיבה,
עלולה להוביל לקרע
ולקיטוב קשים ביותר

כאמור, הקהילה החרדית דרשה שתהליכי השילוב ייעשו ללא ערכים וזהות. היא בעצם הצהירה: "אנחנו נעשה צעדים קונקרטיים, נקודתיים ובתנאים מוגדרים מראש, כדי לוודא שתהליכי ההשתלבות לא יאתגרו את זהותנו ואורח חיינו ולו במעט". החשש של החברה הליברלית מפטרונות כלפי חברת המיעוט שיחק לידם של החרדים, כשהחברה הישראלית הסכימה לשלב את הקהילה החרדית על פי תנאיה ותנאייה ונכנעה באופן מלא לדרישותיה: הפרדה מגדרית, התאמות תוכן וסביבה, הקלות ועוד. כך החרדי שיצא ללמוד ולעבוד היה בדרך כלל קרוב לגיל שלושים, נשוי ואב לארבעה ילדים הנטוע בקהילתו. הוא למד לפרנסתו בצורה סטריילית, המבודדת כל אלמנט זהותי מהתהליך שעבר. כל אותם עשרות אלפי חרדים שיצאו לעבוד בשני העשורים האחרונים, השתלבו בו אך ורק באופן פרקטי, אך מבחינה מהותית – נשאר נטורי עם לחלוטין בזהות החרדית. בשל כך אותם "חרדים מהגרי עבודה" לא שלחו את הדור הבא למוסדות המשלבים לימודי

5. **Wishful thinking**. כל כך רצינו שהחרדים ישתנו, עד שנשבינו במחשבה הרומנטית שחומות הגטו מתחילות ליפול, והיהודים הגלותיים רצים לעבר אור הנאורות והליברליזם. רצינו באמת ובתמים להאמין שהשינוי הגדול נמצא מעבר לפינה, אף שמחקרים ודוחות הראו שתהליכי השילוב אינם מתקדמים, ששיעור תעסוקת הגברים בסטגנציה כבר חמש שנים, ושפיערי המקצועיות – ובהתאם פיערי השכר – בלתי ניתנים לגישור. התעל-מנו מתמרורי האזהרה שהופיעו בדרך, כמו יחס החרדים למגפת הקורונה, אסון מירון והכסת"ח החרדי הממסדי לשערוריות מין, כדוגמת חיים וולדר, משי זהב וברלנד.

דור ההמשך החרדי

קונספציה מרכזית נוספת הקורסת מול עינינו קשורה לדור ההמשך של החרדים, שכן החל מתחילת שנות האלפיים עור-ברת החברה החרדית תהליכי שינוי משמעותיים, הבאים לידי ביטוי ביציאה מוגברת ללימודים אקדמיים, להכשרות מקצועיות ולהשתלבות תעסוקתית. שיעורי תעסוקת הגברים החרדים עלו מכ-35% בשנת 2003 לכ-55% בסוף שנת 2023. אצל הנשים העלייה הייתה אף דרמטית יותר באותן שנים: מכ-50% ל-80%. כיום, בניגוד לסטיגמה הרווחת, כשני שלישים מהחברה החרדית עובדים בצורה כזו או אחרת. אולם אם נפנה את המבט אל הדור החרדי הבא, נגלה שתהליכי שינוי מבורכים אלה עלולים לרדת לטמיון.

המהגר הקלאסי, שחוה קשיים רבים בניסיון להתבסס בארץ שקלטה אותו, עושה בדרך כלל את מרב המאמצים כדי שילדיו לא יחוו את קשיי הקליטה שהוא חווה. הקליטה הקלאסית היא שהמהגר הפיקיסטני באנגליה יעבוד בתחנת דלק במשמרות כפולות כדי שבנו ילך ללמוד באוקספורד וייטמע בחברה הבריטית מתוך מסוגלות מלאה. החרדי שיוצא לעבוד הוא מעין מהגר לתוך החברה הישראלית: הוא זר אולטימטיבי בתוך חברת הרוב, הוא נראה שונה, הוא דובר שפה תרבותית אחרת, ויש לו פערים משמעותיים מסביבתו. הציפייה הטבעית היא שהוא יעשה הכול כדי שבנו לא יחווה את קשיי הקליטה שהוא חווה. אולם בפועל רק כ-5% מהחרדים שולחים את בניהם ובנותיהם למוסדות המשלבים לימודי ליבה באופן מלא (ובהקשר זה יש לזכור שרוב החברה החרדית צעירה מאוד, והגיל החיצוני הוא תשע-עשרה!). הרוב המוחלט של החרדים העובדים עדיין שולחים את בניהם לחיידים ולישיבות קטנות שאינם מלמדים לימודי ליבה, ובכך גוזרים עליהם לעבור את אותם קשיי קליטה שהם עצמם חוו. מה ההסבר לפער הזה בין המהגר הפיקיסטני למהגר החרדי?

שי אזולאי, מסכת סוטה, 2016, שמן על בד

כשהמציאות דופקת בדלת

בשנה האחרונה הכול התפוצץ לנו בפנים. המחאה החברתית חשפה את הקיטוב הקשה בישראל ופתחה לפתע את כל הפצעים של החברה הישראלית, ובהם מערכת היחסים המורכבת בין החברה החרדית למדינה. החברה הכללית איבדה את סבלנותה מול ממשלת ה"ימין על מלא", והסוגיה החרדית הכתה לפתע בחברה הישראלית במלוא עוזה.

עד כה הרציונל של תוכניות שילוב החרדים התחשב בשני פרמטרים: (א) המציאות הכלכלית במדינת ישראל וצרכיה העתידיים; (ב) קצב השינוי הריאלי בקהילה החרדית לנוכח המורכבות הסוציולוגית של השינוי. בשנה האחרונה נכנסו שלושה גורמים נוספים, שעד כה לא התחשבנו בהם:

ליב"ה, שיאפשרו להם השתלבות מלאה וקלה. מיליארדי השקלים שהושקעו ביציאת חרדים לשוק התעסוקה פתרו בעיה של דור אחד, אך הדור הבא יתמודד עם אותם אתגרים בדיוק.

בשלב זה שיעורי התעסוקה של הגברים החרדים נמצאים בסטגנציה כבר חמש שנים, ומאז 2018 המספרים מדשדשים בסביבות ה-55%-52% (היעדים המקוריים שהמדינה הציבה לעצמה עמדו על יותר מ-60%). "עולם התורה" החרדי כולל כיום כ-35% מהגברים החרדים, אשר אינם עתידים להשתלב תעסוקתית בדור הנוכחי. כ-10% נוספים מהגברים החרדים נופלים בקטגוריות של אבטלה ועבודה ב"שחור" כמו בשאר המגזרים. ניתן לומר שכיום מאמץ שילוב החרדים בתעסוקה מתמקד בשימור המצב הנוכחי ולא בפתרונו.

שי אזולאי, ברית לנמרוד, 2009, שמן על בד

חלחלה לתודעתם העובדה שכאשר החרדים יהיו משולבים באופן מלא, הם ישפיעו אף יותר מהיום על אורח החיים במדינה כולה. אם כיום החרדים – שהגיעו למסה קריטית של 1,350,000 נפש, כ-13% ממדינת ישראל – משפיעים על הצביון היהודי בעיקר בעריהם ובשכונותיהם, הרי בעתיד, כשהם ישתלבו בכלל מוקדי הכוח בתעסוקה ובצבא, הם ידרשו את אותו צביון גם במרחב הציבורי. החברה הישראלית שואלת את עצמה אם השילוב הטכני מספיק, או שמא עלינו לפעול כבר כעת להגביר את תודעת האזרחות והממלכתיות של החרדים.

שלישית, הצרכים הביטחוניים של ישראל: עד השבעה באוקטובר הייתה הנחת העבודה שהשוויון בנטל הגיוס הוא טיעון מן הצדק בלבד. הקונספציה הייתה שהצבא לא צריך

ראשית, הסבלנות של החברה הישראלית: המחאה החברתית, שצמחה מתוך האקלים הפוליטי והקיטוב החברתי בישראל, הציפה את החשש הגובר של החברה הישראלית מפני החברה החרדית ומפני ההשלכות של חוסר שילובה על כיסם של משלמי המיסים. הישיבה של המפלגות החרדיות סביב שולחן הממשלה והדרישה לכספים קואליציוניים לטובת שיימור החינוך החרדי העצימו את הזעם ברחובות. כיום החברה הישראלית פחות סובלנית ומתחשבת באתגרים הפנימיים של החרדים מול סוגיית השילוב, ודורשת שוויון בנטל בתחומי הכלכלה והביטחון.

שנית, החשש לעתיד הדמוקרטיה הליברלית: בשנה האחרונה רבים מהישראלים תוהים אם שילוב מוצלח של החרדים בתחומי הכלכלה והביטחון הוא הפתרון או הבעיה. לפתע

בלילה מחשש לחיי בניהן המשרתים בעזה, למול האם הח־
רדית הישנה בשלווה כשבנה בישיבה, עלולה להוביל לקרע
ולקייטוב קשים ביותר.

לאור גורמים אלו, דומה שהחברה הישראלית עומדת היום
בצומת דרכים חשוב, שיגדיר את חיינו במדינה בעשורים הק־
רובים. תפיסת שילוב החרדים איננה יכולה להימשך באותו
האופן, ועליה להשתנות מהיסוד.

בקרב החרדים, לעומת זאת, דומה שלא התחולל שינוי תפיסה
מובהק, כפי שעולה מסקרים שנעשו בשנה האחרונה לנוכח
המתח החברתי השורר בישראל. על פי מחקר שערכו שמואל
רוזנר ופרופ' קמיל פוקס במסגרת המעקב של אתר "המדד",
58% מהחרדים סבורים כיום כי תרומת החרדים לכלכלה בי־
שראל שווה (37%) לזו של שאר האוכלוסייה בישראל או אף
גבוהה ממנה (21%). באותו אתר פורסם לאחרונה מחקר המ־
ראה כי מאז שבעה באוקטובר לא חלה תזווה ניכרת ביחס
החברה החרדית לגיוס חרדים צעירים לצה"ל. אם החברה
החרדית חפצת חיים, עליה לשבת ולנסח מחדש את תפיסת
החרדיות הישראלית והממלכתית ולעצב מחדש את האתוס
הפנימי שלה. במקום לשאול את עצמה רק "כיצד לשרוד?"
עליה לשאול את עצמה "כיצד לתרום?" אני מאמין שלחברה
החרדית יש ערכים חיוביים רבים לתרום לחברה הישראלית,
אך היא לא תוכל לעשות זאת ללא חשבון נפש פנימי ועמק
על יסודות קיומה הנוכחיים.

אם כן, מה עושים כעת, עם שבירת הקונספציות הישנות?
כיצד נוכל לדאוג שיותר חרדים יעברו תהליכי ישראליות
במציאות החדשה שנוצרה?

מלכוד ההנהגה החרדית

מבנה הכוח הנוכחי בחברה החרדית בישראל בנוי כך שקיים
סנכרון מושלם בין הרבנים וחרדותיהם ובין הפוליטיקאים,
אנשי התקשורת ומנהלי מוסדות החינוך. קבוצה זו שולטת
בסדר יומה של החברה החרדית ומכתיבה את מהלכיה מול
המדינה. השינוי לא יכול לבוא ממנה, שכן הוא מאיים עליה
ומסכן אותה באובדן כוחה, ובשל כך היא לא תבחל באמצעים
כדי למסמס כל יוזמה בתחום וכדי להילחם בה. קבוצה זו אף
הגדילה לעשות והשתלטה על נתחים מרכזיים מזירת השינוי
החרדי עצמה, מתוך מטרה להגדיל את כוחה והשפעתה וכדי
לודא שהפעולות יישארו "סטריליות" לחלוטין, ולא יביאו
עמן שינוי מהותי. היא דוחפת את תהליכי השינוי לכיוון של
ארגוני החירום וההצלה, ארגוני החסד, ארגוני הבריאות, תמי־
כה בנוער חרדי בסיכון, שיפור השירות לפרט החרדי, שילוב

כדי לחולל שינוי בחברה
החרדית, עלינו להפסיק
להאמין לממסד החרדי
שהוא רוצה שינוי. אנחנו
נדרשים לעקוף את
ההנהגה, לפנות לאדם
החרדי הפרטי, המהווה
חלק מהרוב החרדי הדומם,
ולאפשר לו מסגרות
איכותיות שיתמכו בשינוי
המיוחל

את החרדים, והחרדים מצדם הוכיחו שרוב מוחלט של תו־
כניות השילוב בצבא נכשלו ונועדו למתי מעט חרדים נוש־
רים. בשל כך המרכז הציוני והממלכתי בישראל קידם תוכניות
אופרטיביות להורדת גיל הפטור לחרדים לגיל עשרים ואחת,
כדי לשחרר את המדינה והחרדים מהתלות שבין האי־גיוס ובין
היציאה לעבודה. לצערנו, הנחה זו כבר לא תקפה, וכיום כולנו
מבינים שלא ניתן לוותר על גיוס החרדים לאור צורכי הביט־
חון ההולכים וגוברים במציאות הנוכחית. גם בנושא זה כבר
ניתן לראות ניצוצות של אובדן הסבלנות של החברה הישרא־
לית כלפי החרדים, ודומה שהחברה החילונית והחברה הדתית
הלאומית לא יקבלו עוד את ההבחנה בין דם לדם. אמנם לא
ניתן להתעלם מתהליכים בריאים שעברו על החברה החרדית
מאז שבעה באוקטובר, שבאו לידי ביטוי בתחושת סולידריות
עם החיילים, בפעילות של ארגוני זק"א והצלה, בהתנדבויות
בבסיסים צבאיים, בחלוקת מזון וביגוד למשפחות מפונים
ועוד. אולם אינני בטוח כי מהלכים אלו יספקו את הציבור
הישראלי המתוסכל. תחושת העוול של האימהות שלא ישנות

עד היום עסקנו בניסיון
לשלב את החרדים
בישראליות, אך אולי
הגיע הזמן להזמין גם את
החרדים לשיחה ולהניח
שאף להם יש מה להגיד
בנוגע לעיצוב הישראליות
החדשה. לשם כך החברה
בישראל צריכה לשאול
את עצמה אם היא באמת
ובתמים רוצה את החרדים
כחלק מהישראליות.

את מה שחשוב לה עצמה, לתכנן את מה שחשוב למדינת ישראל?

כדי לחולל שינוי בחברה החרדית, עלינו להפסיק להאמין לממסד החרדי שהוא רוצה שינוי. אנחנו נדרשים לעקוף את ההנהגה, לפנות לאדם החרדי הפרטי, המהווה חלק מהרוב החרדי הדומם, ולאפשר לו מסגרות איכותיות שיתמכו בשינוי המיוחל. עלינו להפסיק להתפשר על תהליכי "פרווה" שמייצרים שינוי קטן ולא משמעותי, אך משווקים כלפי חוץ כ"שינויים טקטוניים". עלינו לדרוש משילות ולאכוף את חוקי המדינה באופן מלא בתוך החברה החרדית, וכך למנוע את צמיחת האוטונומיה החרדית שבתוכה מתקיימים אנרכיה וכללי משחק עצמאיים. עלינו לתקצב חינוך ממלכתי-חרדי, ישיבות תיכוניות ותיכוניים לבנות.

בשנים האחרונות צומחת קהילה חרדית צעירה, המעוניינת בשינוי, עובדת לפרנסתה ומחפשת עוגן זהותי וקהילתי. עלינו

נשים חרדיות בהכשרות מקצועיות ועוד. המכנה המשותף לכלל התחומים הללו הוא חיזוק הממסד החרדי ואורח החיים החרדי הנוכחי.

אף לא אחד מהדברים הרבים שכן השתנו בחברה החרדית הגיע בזכות הכתבה מלמעלה. רק המציאות בשטח הצליחה לחולל שינויים, אשר ההנהגה החרדית נאלצה לקבל על כור-חה. תחום הטלפונים הניידים והאינטרנט הוא דוגמה מצוינת לכך: הרבנים וכלל מוקדי הכוח החרדיים נלחמו בטלפונים הניידים ובאינטרנט. הציבור לא היה ממושמע, רכש טלפונים ניידים והכניס אינטרנט הביתה, והרבנים נאלצו לתת בדיע-בד את הסכמתם לחלופות בדמות טלפונים כשרים ואינטרנט מסונן.

זוהי פרדיגמת השינוי החרדית: (א) הממסד נלחם בשינוי ← (ב) מרד ציבורי שקט צומח מלמטה ← (ג) הממסד נוכח שה-מלחמה אבודה ועונה אמן על כורחו ← (ד) הממסד מכשיר את השינוי בדיעבד ויוצר מסגרות להכשרת השינוי ← (ה) הממסד משתלט על המוצר, מנכס אותו לעצמו ואף מרוויח ממנו.

ברור אפוא שבקונסטלציה הנוכחית לא ניתן לצפות מהממסד החרדי להוביל שינוי או להיות שותף לו. תפקידו להתנגד לשינוי או לרוקן אותו מתוכן.

מעבר לכך, ההנהגה החרדית איננה יודעת כיצד לתכנן, והיא חסרת יכולת של חשיבת מאקרו. תפיסת הישרדות החרדית יודעת רק להסתכל על המציאות בהווה ולייחל שהמצב יישאר כמות שהוא. גם הנושאים החשובים ביותר להנהגה החרדית, דוגמת החינוך ועולם התורה, אינם מתוכננים קדימה. ההנהגה החרדית מעולם לא ישבה לתכנן את עולם התורה לחמש השנים הקרובות. החינוך החרדי סובל היום מהרבה קשיים הדורשים תכנון עתידי, אך אין ולו מנהיג חרדי אחד שיושב ומתכנן את הפתרונות. דוגמה לכך היא סוגיית הנוער החרדי הנושר. בחברה החרדית יותר משליש ממחזור של בנים (!) ינשור מהמסגרות מכיתה ט' ועד לסוף הישיבה הגדולה, כשמונה שנים אחר כך. הנשירה נובעת מכך שמעט תלמידים מתאימים ללימוד תורה לאורך כל היום במוסד שלא מציע פעילויות פנאי בהפסקות, מלבד עישון, קניית מזון ופטפוטים. זו אינה נשירה רגילה, כמו זו שאנו מכירים ממערכות חינוך לא-חרדיות. היא נובעת אך ורק מכך שהמערכת אינה מתכננת את עצמה ואינה ערה למציאות שמתרחשת תחת רגליה. תכנון מקדים היה מתחשב במספרי התלמידים, באופיים, בגיוונים ובפרישתם הגיאוגרפית, והיה מקדיש תשומת לב להכוונת התלמידים למוסדות מתאימים, לבניית תוכניות לימוד, למדידה ולהערכה ועוד. כיצד נצפה מהנהגה, שאיננה יודעת לתכנן

מכון "חוכמת התורה" פרסם לאחרונה מחקר בשם "אפיון דמויות וזרמים ברצף החרדי", המציע תובנה מעצבת באשר לשתי הדרכים לפתרון הקונפליקט המדובר. עליית הרציונליזם וההומניזם הביאה עמה את "תזת החילון", הגורסת כי המפגש בין הדת למודרנה בהכרח יגרום לדת לסגת ולמאמינים לרוץ לעבר האור. לפי תפיסה זו, הדבר היחיד שחוצץ בין המסורת למודרנה הוא החשיפה לכל הטוב שיש למדע, לפילוסופיה, לתרבות, לליברליזם ולהומניזם להציע. תזה זו שירתה עד היום את כל הצדדים: ככל שהחילוניות תתאמץ למשוך את החרדים החוצה ולחשוף אותם לכל הטוב שמחכה להם, כך תגבר משיכת החבל בצד החרדי, שינסה בכל מחיר למנוע את החשיפה הזאת. תפיסה זו משתקפת היטב בנרטיב של הסדרה "שטיסל", שבה רואים עונה אחר עונה כיצד הקדמה חודרת למעוזי השמרנות. קיווע הצייר בעל הנפש העדינה נחשף ונפ־תח אט־אט לעולם הגדול, ולבסוף אף יחווה אהבה אותנטית. טובי שטיסל, אשתו של צבי אריה האברך, מצליחה להוציא רישיון נהיגה, לרכוש רכב, וכך לבטא את הפמיניזם שלה.

אני רוצה להציע כאן תזה שונה, שלפיה הקדמה אינה מושכת את המסורת לכיוונה בצורה חד־צדדית, אלא שקיים רצף מגוון של התכתבויות בין המסורת לקדמה, שבמסגרתו גם הקדמה מבינה שלמסורת יש מה לתרום לה. התהליך הוא דו־כיווני ומכיר גם בעוצמתה של המסורת ובמעלותיה. חשיבה מסוג זו תפתח את מערכת היחסים הסבוכה בין החרדיות לישראליות באופן שבו לא רק החרדים יעשו תהליכים פנימיים להתקד־בות לישראליות, אלא גם הישראליות על כלל גווניה תידרש לתהליכים פנימיים לקליטת החרדיות.

אני סבור שלחברה בישראל יש הרבה מה ללמוד מחברה שבה גיבורי התרבות הם אנשי ספר, שבה הפוסטרים על קירות חדרי הילדים הם של הוגים, ולא של ספורטאים או גיבורי סרטים ומוזיקה; חברה שבה הקהילה היא הגב החזק ביותר שעומד מאחורי הפרט ונותנת לו חיבור והקשר משלב הלידה ועד הקבר, בשמחה ובצער, בחולי ובבריאות, בצעירות ובז־קנה; חברה שבה ערכי הצניעות וההסתפקות במועט עדיין קיימים באופן טבעי, ואנשים לא חיים למען הבית המפואר, הרכב היפה או החופשה הנוצצת.

כאשר החברה בישראל תצליח להתגבר על הביקורתיות והד־חייה ותזמין את החברה החרדית לשבת סביב השולחן ול־עצב יחד את הנרטיב הישראלי החדש, אזי תוכל החרדיות להציע "רצף חרדי", שחלקו הגדול יהיה חלק מהתהליך הזה. אמנם מיעוטו של הציבור החרדי ימשיך לייצג את "החר־דיות הישנה", אולם נוכל להיות סובלניים כלפיו בשל היותו

להשקיע בקהילה החרדית המודרנית העובדת ולייצר עבורה מסגרות חינוך וקהילה. הקהילה הזאת עושה כעת את צעדיה הראשונים לתוך הישראליות, והיא זקוקה לתמיכה ציבורית וממשלתית רבה. הציבור הזה סופג ביקורת פנימית עצומה מתוך החברה החרדית השמרנית, ועם זאת מנסה מאוד לה־שתלב במרקם הישראלי תוך שמירת זהותו הייחודית. החב־רה הישראלית נמצאת כעת במצב של כאוס ובלבול, ולא מן הנמנע שאובדן הסבלנות כלפי החברה החרדית עלול לעמוד לרועץ דווקא בפני הקהילה החרדית המודרנית, שתחוש מצד הישראליות דחייה, ולא את החיבוק שלו היא ראויה.

מה ישראלי בעיניך?

עד עתה עסקנו בשינויים שהחברה החרדית נדרשת לעשות ובדרכים השונות לחולל בה שינוי. אולם מה לגבי החברה הישראלית? האם וכיצד גם היא נדרשת להשתנות כדי לקלוט את החרדיות המשתנה?

השאלה "מה ישראלי בעיניך", המזוהה יותר מכול עם יאיר לפיד העיתונאי, ממחישה את הדילמה הגדולה של החברה הישראלית ביחס לזו החרדית. בשנה האחרונה ישנה תחו־שה שאנו בעיצומה של התנגשות בין הנרטיבים השונים של הישראליות. האם הישראליות שייכת לדור המייסדים, אנשי הקיבוצים מייבשי הביצות? האם היא שייכת למסורתיים שינקו ציונות טבעית מבית, בנו את עיירות הפיתוח, וכיום מעצבים את פניה היהודיות של מדינת ישראל? האם הישרא־ליות שייכת לדתיות הלאומית האידיאולוגית, שמוסרת נפשה בהתיישבות ובהגנה על המולדת? האם הישראליות שייכת לבוהמה התל־אביבית, לאנשי אומת הסטארט־אפ מהמרכז ולאנשי המילואים? כל השאלות הללו נראות לנו חלק טבעי מהוויכוח הישראלי הנוכחי. אולם אני חש שאין מישהו בכל הקבוצות הללו שמעלה על דעתו שגם החרדיות היא צד ביש־ראליות. עד היום עסקנו בניסיון לשלב את החרדים בישרא־ליות, ללא הצלחה, אך אולי הגיע הזמן להזמין גם את החרדים לשיחה ולהניח שאף להם יש מה להגיד בנוגע לעיצוב הישרא־ליות החדשה. לשם כך השאלה הראשונה שהחברה בישראל צריכה לשאול את עצמה היא: האם היא באמת ובתמים רוצה את החרדים כחלק מהישראליות? מהם הערכים שיש לחרדים לתרום לישראליות החדשה? כיצד נוותר על עמדת הכוח של המייסדים, הלוחמים, מייבשי הביצות, קטרי המשק, מובילי המדע, המחקר והתרבות, ונחלוק את כל זה עם קבוצת מיעוט שנתפסה עד היום כפרזיטית, פרימיטיבית המאמינה באמונות תפלות?

מגוון הדמויות המאכלסות את הסדרה זו לצד זו מציג היטב את תזת הרצף החרדי.

עמדה זו, המציעה כבוד הדדי והכרה בצד האחר, עשויה להיות נוסחה מנצחת, המתגברת על משיכות החבל ההדדיות שחוונו עד היום, ומציעה מבט חדש על מערכת היחסים הסבוכה שהכרנו עד כה.

הצד הקיצוני בתוך רצף בריא המשרת את יצירת הישראליות החדשה.

נוסחה זו משתקפת בסדרה אחרת העוסקת בחרדים, "שבאבניקים", המציגה בצורה פארודית טיפוסים חרדיים שונים, שכל אחד מהם נמצא במקום שונה על הרצף החרדי – מאבינועם הפתוח לעולם הגדול, דרך גדליה הקרוע בין העולמות והרב יוסף בלוך הפתוח, ועד המשגיח השמרן, הרב אשי שפיצר.

הרב נחמיה שטיינברגר הוא מנהל תוכניות ומענקים בקרן מיימונידיס, מנהל המכינה החרדית של האוניברסיטה העברית ורב בית הכנסת "אהל יצחק" בשכונת טלביה, ירושלים.